

**EDICIJA
DIVOT IZ
ZNAJJA**

www.strik.rs

www.strik.rs

UREDNIKA

Ljubica Pupezin

RECENZENTI

Dr Kornelija Farago

redovna profesorka Univerziteta u Novom Sadu

Dr Ema Petrović

redovna profesorka Univerziteta u Beogradu

Dr Aleksandar Jerkov

redovni profesor Univerziteta u Beogradu

Dr Ištvan Ladanji

vanredni profesor Univerziteta Panonije u Vesprenu

Copyright © 2022. Marko Čudić

Copyright © 2022. Štrik

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se umnožavati ni u kom obliku bez prethodne dozvole izdavača ili vlasnika izdavačkih prava.

MARKO ČUDIĆ

EDIT BOGAR

MUNDUS HUNGARICUS

Kratka istorija mađarske kulture

BEOGRAD

2022

SADRŽAJ

Uvodna reč i izrazi zahvalnosti	9
I PREGLED DRUŠTVENOPOLITIČKE ISTORIJE	15
Preistorija i prapostojbina Mađara • Prve migracije stanovništva • Dolazak Mađara u Karpatski basen (<i>honfoglalás</i>) • Pljačkaški pohodi • Primanje hrišćanstva	17
Stefanova vladavina • Izgradnja feudalne države • Epoha ranog i zrelog feudalizma • Kultura humanizma i renesanse • Seljačka buna • Mohačka katastrofa	22
Legendarne bitke s Turcima • Zemlja pod turskom vlašću • Trodelna država • Jačanje uticaja protestantizma • Hajdučki ustanak • Gabor Betlen i „zlatno doba” Erdelja • Kuruci i labanci • Oslobođenje od Turaka	30
Epoha poznog feudalizma • Vlast Habzburgovaca • Rakocijev ustanak • Epoha prosvetljenog apsolutizma	36
Kriza feudalizma • Zavera opata Martinovića • Doba reformi • Revolucija i borba/rat za slobodu 1848–1849	43
Bahov apsolutizam • Konsolidacija i Nagodba • Epoha dualne monarhije (dualizma)	50
Zemlja u Prvom svetskom ratu • Raspad Austrougarske monarhije • Karolijeva revolucija • Mađarska Sovjetska Republika • Trijanonski sporazum	55
Godine posleratne konsolidacije • Skretanje udesno • Mađarska u Drugom svetskom ratu • Kraj rata i početak novog razdoblja	63
Turbulentne posleratne godine • Revolucija 1956	69
Epoha kadarizma • Pad socijalizma • Nova vremena	74

II MAĐARSKI JEZIK	83
Utvrđivanje jezičkog srodstva • Teorije o poreklu mađarskog jezika	85
Razvojne faze mađarskog jezika • Jezička reforma	93
Osnovna svojstva mađarskog jezika	99
III MAĐARSKA KNJIŽEVNOST KROZ EPOHE I VEKOVE	103
Počeci – srednjovekovna književnost	105
Književnost humanizma i renesanse	107
Književnost baroka	115
Književnost prosvetiteljstva, klasicizma i sentimentalizma	119
Epoha romantizma i realizma	125
Modernizam, avangarda i postmodernizam • Osvrt na savremenu knji- ževnu periodiku i najvažnije književne internet portale	137
IV NARODNA KULTURA, NARODNI OBIČAJI I VEROVANJA (FOLKLOR)	167
Način života • Narodne književne vrste • Narodni običaji • Načini privre- đivanja, mađarski brendovi (hungarikumi)	169
V MUZIKA	181
Istorija mađarske muzike • Klasična muzika • Zabavna muzika • Muzičko obrazovanje	183
VI ARHITEKTURA	199
VII LIKOVNA UMETNOST	209
Slikarstvo • Vajarstvo • Primenjena umetnost	211
VIII POZORIŠNI ŽIVOT	217
IX KRATAK ISTORIJAT MAĐARSKOG FILMA	231
X OBRAZOVNE I KULTURNE INSTITUCIJE	253
Mađarski univerziteti i hungarologija u svetu	255
Prestizhne srednje škole	262

Najznačajnije biblioteke	264
Najvažniji muzeji	265
XI SLAVNI NAUČNICI MAĐARSKOG POREKLA	269
Prirodne nauke	271
Društveno-humanističke nauke	278
XII VRHUNSKA SPORTSKA DOSTIGNUĆA	283
XIII GEOGRAFIJA, KLIMA, PRIVREDA I TURIZAM	299
Klima	301
Regionalne celine i reljef	302
Hidrografija	304
Industrija i poljoprivreda	306
Administrativna podela	308
Dodatak – Nazivi mesta van granica Mađarske s brojnijim mađarskim žvljem ili mesta od istorijskog značaja za Mađare	310
XIV GASTRONOMIJA	315
Indeks imena	335
Bibliografija	357

UVODNA REČ I IZRAZI ZAHVALNOSTI

Tako bliska, a toliko nepoznata. Toliko slična, a tako različita. I jedni i drugi sebe često doživljavamo kao raskrnicu puteva i predziđe hrišćanstva. Kad je reč o našem znanju o Mađarima, i o tome šta i koliko Mađari znaju o Srbima, ovakvi bi se publicistički, pomalo i senzacionalistički poluparadoksi mogli izmišljati i nabrajati još dugo. Uprkos vekovima susedstva i zajedničke istorije, uprkos tome što nikakvih većih, otvorenih neprijateljstava između dve države i dva naroda nema već praktično od završetka Drugog svetskog rata, uprkos relativno velikom broju dvojezičnih ljudi koji ravnopravno pripadaju obema kulturama, i srpskoj i mađarskoj, činjenica je da znanje prosečnog srpskog intelektualca o Mađarima nije dovoljno detaljno i sistematično. Isto, naravno, ako ne i u većoj meri, važi i obratno.

Moguće je da to nije slučaj samo u srpsko-mađarskim relacijama već i u svim međusobnim odnosima tzv. malih naroda Srednje i Istočne Evrope koji govore različitim jezicima, a koji nemaju (pred)istoriju življenja u zajedničkoj državi u novije vreme. Jer, budimo realni, pogledajmo se pošteno u ogledalo i zapitajmo se: Koliko srpski čitalac, čak i ako je izuzetno zainteresovan, uopšte *može* saznati o, na primer, (savremenoj) bugarskoj, rumunskoj, albanskoj, pa i grčkoj književnosti? Čak i ako postoje sjajni naponi i individualna pregnuća talentovanih prevodilaca, kulturologa, filologa – koliko je to medijski praćeno, koliko je uopšte popularno, koliko je *in* baviti se tim, medijski pokrivati nešto što nije *mejnstrim* ili *egzotika*? A sused za kog mislimo da ga (dovoljno) dobro poznajemo – iako vrlo dobro znamo da je to „dobro poznavanje” često svedeno na nekoliko upornih i uglavnom netačnih ili ne-više-aktuelnih stereotipa – nije ne-

što što se može podvesti pod kategoriju egzotike i nečega što ima dobru prođu na „tržištu” kulturnih proizvoda. Tome, razume se, ne pomažu ni brojni, manji ili veći konflikti tokom istorije. Još otkad je stariji brat Stefana Prvovenčanog, nesuđeni kralj Vukan, pozvao Ugre da mu pomognu da se, bar zakratko, dočepa vlasti u Raškoj,¹ odnosi Srba i Mađara bremeniti su konfliktima različitog nivoa i intenziteta. Bilo je tu i svetlih primera lepe saradnje, ali istorijska svest i narodno predanje uvek nekako više pamte – i, nažalost, zloupotrebljavaju – traumatične događaje.

Stoga, u vreme velike krize humanističkih akademskih disciplina, pokušaj da se napiše što je moguće sistematičniji pregled susedne kulture, ali i kulture najveće nacionalne manjine u današnjoj Srbiji, no kulture mnogima od nas jezički nedostupne, deluje kao višestruko nezahvalan poduhvat. Nezahvalan u prvom redu zbog toga što bi se za istinski pouzdano pregnuće te vrste morao angažovati čitav tim, po mogućnosti dvojezičnih stručnjaka za svaku oblast koju ova knjiga nastoji da pokrije. To, naravno, nije izvodljivo, osim u okvirima idealno zamišljenog, dugogodišnjeg, ako je ikako moguće, međudržavnog interdisciplinarnog naučnog projekta. Ova knjiga, razume se, nema i ne može imati tako sveobuhvatne ambicije. Njeni autori nisu istoričari, nisu geografi, a nisu ni istoričari umetnosti, nisu folkloristi, muzikolozi, arhitektae, a ni teatrolozi, niti su stručnjaci za sport, kulinarsstvo i ostale oblasti koje se ovde obrađuju. Autori ove knjige su filolozi-hungarolozi – jedno od njih dvoje je lingvistkinja (Edit Bogar), a drugo je pre svega stručnjak za književnost (Marko Čudić). Stoga su autori zahvalni na svesrdnoj pomoći koju su im pri pisanju ove knjige pružili koleginice i kolege, stručnjaci za neke od pomenutih oblasti. U pisanju poglavlja o mađarskoj muzici pomogla nam je muzička kritičarka Ildiko Lehotka (Lehotka Ildikó), doktorantkinja Muzičke akademije Univerziteta u Debrecinu, a u preciziranju muzikološke terminologije na srpskom jeziku veliku pomoć pružila nam je studentkinja treće godine hungarologije na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu i perspektivna solo pevačica Angelina Galjević. Hvala i pesniku Ibrahimu Hadžiću što nam je skrenuo pažnju na Bartokova važna izučavanja bošnjačkih narodnih pesama u Raškoj oblasti i Sandžaku. Poglavlje o istoriji mađarskih pozorišta i glumišta ne bi izgledalo ovako da nije bilo pomoći Ildiko Širato (Sirató Ildikó), upravnice Odeljenja za istoriju pri Nacionalnoj biblioteci „Sečenji” u Budimpešti, dok za sada-

---

¹ Zanimljivo je da po Raškoj, prema nazivu Stare Srbije, Mađari često sve Srbe nazivaju „Racima” (rácok). To, u zavisnosti od konteksta, može imati i uvredljiv prizvuk.

šnji izgled poglavlja posvećenog istorijatu mađarskog filma autori najveću zahvalnost duguju Zoltanu Viragu (Virág Zoltán), vanrednom profesoru Filozofskog fakulteta Univerziteta u Segedinu.

Potrebno je istaći da ovo nije prvi pokušaj da se određeni, ako ne i gotovo svi aspekti mađarske kulture i istorije sumiraju i na srpskom jeziku. Knjiga *Mađarska civilizacija* Save Babića, univerzitetskog profesora i osnivača Katedre za hungarologiju na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, koja je doživela dva različita izdanja, svakako spada u glavne putokaze koje svaki naredni priručnik ovog tipa mora pratiti. Takođe, nije preterano reći da je knjiga *Istorija Mađara* novosadskog autorskog kvarteta takođe sastavljenog od univerzitetskih profesora – istoričara Petera Rokaija, Zoltana Đerea, Tibora Pala i Aleksandra Kasaša, pionirski i kapitalan poduhvat u kojem se srpskoj publici predstavlja jedna po svemu obuhvatna, ali i u komparativno-istoriografskom smislu relevantna slika mađarske istorije. Pomenute knjige Save Babića i grupe autora iz Novog Sada novijeg su datuma (prvo izdanje Babićeve *Mađarske civilizacije* objavljeno je 1996, a *Istorija Mađara* Rokaija, Đerea, Pala i Kasaša 2002). Potrebno je, međutim, istaći i da je sada već davne 1976, u prevodu Save Babića, objavljena do sada jedina knjiga tog tipa na srpskom jeziku, *Istorija mađarske književnosti*, iz pera autorskog trojca, univerzitetskih profesora iz Mađarske, Imrea Bana, Janoša Barte i Mihajla Cinea. Ovo delo značajno je i utoliko što se na kraju nalazi veoma detaljna i akribična bibliografija knjiga iz mađarske književnosti prevedenih na srpskohrvatski jezik koju je sačinila Marija Čurčić. To je ujedno i jedini bibliografski poduhvat te vrste i takvog obuhvata u srpskoj kulturi.

Ova knjiga, dakle, ima svoje preteče na srpskom jeziku. Njen cilj svakako nije da, poput *Istorije Mađara*, pruži sveobuhvatan pogled na mađarsku političku istoriju, niti želi, poput *Istorije mađarske književnosti*, detaljno da zalazi u sve epohe i sve velike pesničko-spisateljske opuse i pravce mađarske književnosti. Utoliko se njene ambicije ponajviše mogu uporediti s delom *Mađarska civilizacija* Save Babića. S tom razlikom što raskošni esejistički dar i nadahnuti stil profesora Babića autori nisu čak ni pokušali da prate ili oponašaju, već su uznastojali da, u okviru svojih predavačko-profesorskih mogućnosti, pruže što je moguće sažetiji, ali i što detaljniji i informativniji pregled onih aspekata mađarske kulture koje već pune tri školske godine predaju, „u duetu”, studentima prve godine hungarologije, ali i drugim zainteresovanim studentima Filološkog fakulteta u okviru kursa čiji je zvanični naziv Uvod u hungarologiju. Utoliko je

cilj ove knjige i taj da se u narednom periodu nametne – ne da je autori nametnu studentima, već da se knjiga svojim svojstvima sama nametne – kao udžbenik iz pomenutog predmeta. U tom smislu, ukoliko u određenim poglavljima, umesto analize, pretegne vrsta katalogskog, pomalo i suvoparnog nabiranja, studenti, ali i ostali čitaoci, ne bi trebalo da odustanu od čitanja i demoralisu se. Poruka studentima i ostalim čitaocima jeste da faktografija i faktografsko znanje nisu i ne mogu biti konačni cilj; naprotiv, nabrojane pozorišne predstave, muzičke partiture ili filmovi stoje ovde tako „na okupu” kako bi bili pogledani, analizirani i da bi se o njima diskutovalo. Upravo to i jeste jedan od najjačih argumenata u prilog tezi da je ova knjiga ipak u svakom smislu samo uvod u istoriju mađarske kulture, tek podsticaj da se ona izučava dublje i detaljnije.

Kao najvažniji model i uzor za ovaj udžbenik poslužila je knjiga, za svoj obim i značaj isuviše skromnog naslova, *A magyarságtudomány kézikönyve* (*Priručnik iz hungarologije*), prvi put objavljena 1991. iz pera grupe autora, koju je u jednu celinu povezo Laslo Koša. Izraz *magyarságtudomány*, u doslovnom značenju „nauka o mađarstvu”, najčešće se i na mađarskom jeziku naziva internacionalizmom *hungarológia* (hungarologija), koji bi trebalo da obuhvata što veći spektar znanja o svim aspektima mađarske kulture kao takve, s primarnim akcentom na jeziku i književnosti.

Sam termin *hungarologija* (*Die Hungarologie*) u smislu (nove) naučne discipline prvi je upotrebio profesor komparativne književnosti na Humboltovom univerzitetu u Berlinu, Mađar Robert Grager (*Gragger Róbert*) početkom XX veka. Ovaj termin skovan je, kako Laslo Koša ističe, po analogiji s već postojećim disciplinama, germanistikom, romanistikom, turkologijom, skandinavistikom, balkanologijom, ugrofinistikom itd.² Osnovna razlika u poređenju s navedenim disciplinama u tom trenutku (početkom dvadesetih godina prošlog veka) bila je u tome što su pomenute discipline već imale određenu tradiciju i što su mahom obuhvatala više jezika, dok je hungarologija kao nova disciplina obuhvatala (kao i danas) kulturu omeđenu jednim jezikom, mađarskim.³ U međuvremenu, hungarologija se, naravno, razvila kao naučna disciplina i pod njom se danas uglavnom podrazumeva izučavanje mađarskog jezika, mađarske književnosti i elemenata mađarske kulture na univerzitetskom nivou, mahom sa studentima kojima mađarski nije maternji jezik.

---

² Kósa László, „Mi a hungarológia? A fogalom meghatározásának első kísérletei”. U: Kósa László (ur.), *A magyarságtudomány kézikönyve*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, str. 17.

³ Isto, str. 17.

Važno je napomenuti i da bibliografija na kraju knjige sadrži ne samo korišćene i direktno citirane izvore već i knjige, leksikone, antologije, kataloge i zbornike tekstova na mađarskom, srpskom i autorima dostupnim svetskim jezicima, koji čitaocima ove knjige mogu poslužiti kao riznica daljih saznanja. Neke od ovih knjiga, kao putokazi za dalje širenje znanja iz određenih oblasti, često se navode i na početku odgovarajućih poglavlja. Poseban akcenat autori su stavili na tekstove i knjige na srpskom jeziku koji se bave mađarsko-srpskim kulturnim i književnim vezama. Prevedeni naslovi mađarskih knjiga navedenih u bibliografiji, a koje u srpskom prevodu nikada nisu objavljene, navode se u uglastim zagradama.

Takođe bi bilo važno odmah na početku naglasiti i terminološki okvir za koji su se autori opredelili. Iako kontinuitet državnosti Mađarske i Mađara, uprkos svim istorijskim nedaćama, postoji od prvog kralja Svetog Stefana (Ištvan) do danas, dakle više od hiljadu godina, potrebno je već ovde naglasiti da se, kad se govori o Kraljevini Ugarskoj, misli na razne manifestacije mađarske države od 1000. do 1920. godine. Pod Kraljevinom Mađarskom (koja, paradoksalno, kralja nije imala) misli se na državu koja je postojala od 1920. do 1946. Zatim je došlo vreme prvo Narodne Republike Mađarske, koja je trajala do 1989, kada je proglašena Republika Mađarska, koja danas više, i zvanično, nema odrednicu „republika” u svom nazivu. Kad je reč o imenima kraljeva, koristimo međunarodno prihvaćena internacionalna imena, s tim što se prilikom prvog pominjanja u zagradi navodi mađarsko ime datog kralja: Stefan (Ištvan), Ladislav (Laslo), Ljudevit (Lajoš), Koloman (Kalman) itd. Narod se, međutim, nigde ne naziva Ugri, već, dosledno, Mađarima.

I još jedno važno terminološko određenje: kada se u knjizi govori o „Ugarskoj pod Turcima” ili „turskoj vladavini u Ugarskoj”, misli se, dakako, na vladavinu Turaka Osmanlija. Ovo je uvrežena terminologija u mađarskoj istoriografiji, premda su autori svesni toga da je uproštena, s obzirom na to da se termin „Turci” u istorijskom kontekstu i istoriografskom diskursu može odnositi i na Turke Seldžuke i na Turke Karamane, kao i na još neke druge istorijske etničke grupe.

Autori zahvaljuju recenzentima ove knjige: Korneliji Farago (Faragó Kornélia), redovnoj profesorki Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu; Emi Petrović, redovnoj profesorki Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu; Aleksandru Jerkovu, redovnom profesoru Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu; i Ištvanu Ladanjiju (Ladányi István),

vanrednom profesoru Univerziteta Panonije u Veszpremu (Veszprém), koji su svojim pomnim čitanjem i korisnim savetima učinili ovu publikaciju znatno kvalitetnijom i koji su, na kraju, svojim recenzijama i formalno omogućili njeno štampanje.

Kad je reč o autorstvu konkretnih poglavlja, iako je i tu bilo određenih preplitanja i neminovne saradnje, ipak su rezultati „podele rada” nedvosmisleni. Marko Čudić autor je prvog (istorija), trećeg (književnost), četvrtog (folklor), šestog (arhitektura) i sedmog (likovna umetnost) poglavlja, a prerano preminula Edit Bogar (1963–2022) napisala je drugo (jezik), peto (muzika), osmo (pozorište), deveto (film), deseto (obrazovne i kulturne institucije), jedanaesto (poznati naučnici), dvanaesto (sport), trinaesto (geografija, klima, privreda, turizam) i četrnaesto (gastronomija) poglavlje, a i izbor reprezentativnih slika, fotografija i ilustracija, ako i nije u svakom slučaju njenih ruku delo, rezultat je njenih zamisli i vizije grafičkog izgleda knjige. Posebnu zahvalnost autori duguju međunarodno priznatom umetničkom fotografu Beli Sabu (Szabó Béla), koji nas je opskrbio bogatim fondom svojih fotografija, kao i fotografija podjednako vrsnih kolega, i obezbedio autorska prava za njihovo objavljivanje u ovoj knjizi.

S obzirom na to da je Edit Bogar svoja poglavlja pisala na mađarskom, Marko Čudić ih je preveo na srpski jezik, pa imamo pred sobom specifičnu situaciju da je jedan od autora knjige primarni autor nešto više od polovine ukupnog teksta i ujedno sekundarni autor (prevodilac) druge polovine. Naravno, kao što je prevodilac i koautor sebi dozvolio – uz dopuštenje koautorke – određene izmene i dodavanja pri prevođenju, isto je tako i koautorica budnim okom bdila nad sadržajem onih poglavlja koja je njen koautor pisao, i tim je poglavljima i sama dodavala određene važne i manje važne, no izuzetno zanimljive podatke.

S ovim, pomalo intimnim priznanjem o simbiotičkoj i prijateljskoj saradnji, jedan od autora prepušta knjigu (prekom) sudu čitalaca kako uže struke tako i onima van našeg malog, ali, čvrsto verujemo, vrednog hugarološkog esnafa.

U Beogradu, 4. 4. 2022.

Marko Čudić

PREGLED
DRUŠTVENOPOLITIČKE
ISTORIJE

PREISTORIJA I PRAPOSTOJBINA MAĐARA . PRVE MIGRACIJE
STANOVNIŠTVA . DOLAZAK MAĐARA U KARPATSKI BASEN
(HONFOGLALÁS) . PLJAČKAŠKI POHODI . PRIMANJE HRIŠĆANSTVA

Generalno posmatrano, u dokazivanju činjenica iz preistorije naroda, pa tako i Mađara, kako ističe Andraš Gergelj, najviše mogu da pomognu dve naučne discipline, lingvistika i arheologija (a uz njih još etnografija, antropologija, geografija, paleografija, paleobiogeografija itd.). Prvom se dokazuje ugrofinsko poreklo jezika, dok druga dokazuje da Mađari pripadaju tzv. kavkaskom (evropeidnom) tipu ljudi.⁴

„Prapostojbina” (*őshaza*) Mađara predstavlja prostor na kojem se, prema pretpostavci, dogodilo „stvaranje” naroda – etnogeneza. Problem je, međutim, kao i kod tolikih drugih naroda, u tome što je veoma teško govoriti o jedinstvenom narodu, s obzirom na to da su se mnogi narodi tokom milenijuma formirali od različitih etničkih grupa, plemena itd. Postoji nekoliko prapostojbina Mađara, zapravo, i one se nižu u istorijskom sledu. Prva u tom hronološkom sledu jeste **Uralska prapostojbina** – njeno postojanje računa se otprilike od 10000. do 4000. godine pre naše ere. O čemu zapravo govorimo kada govorimo o Uralskoj prapostojbini? Pojam je širok i prilično neodređen, drugim rečima, granice tog prostora nikada nisu precizno omeđene. Prema određenim hipotezama, prapostojbina Mađara nalazila se u dolinama reka Volge i Kame ili negde između Volge i Urala. Prema drugim pretpostavkama, protezala se od Baltičkog

---

⁴ Gergely András, „Magyarország története”. U: Kósa László (prir.), *A magyarságtudomány kézikönyve*, str. 165.

mora do reke Oke. Najprihvatljivija hipoteza kaže da se nalazila u središnjem i severnom delu planine Ural, podjednako na istočnoj i zapadnoj strani planinskog masiva. Čak i danas nastaju nove teorije. Peter Hajdu sačinio je hipotetičnu mapu Uralske prapostojbine. Omeđio ju je na osnovu rezultata dobijenih lingvističko-paleontološkom analizom, potpomognutom paleopolenskom analizom.

Uralska grupacija naroda raspala se negde oko 4000. godine pre nove ere. Ugrofinske etničke grupe migrirale su na prostor zapadno od Urala, u krajeve severno i južno od ušća reke Kame u Volgu. Od 3000. do 2000. godine pre nove ere ta plemena i dalje se najviše bave ribolovom, lovom i sakupljačkom privredom. Zajednička ugrofinska leksika sačuvana do danas ukazuje nam na to da je dominantan način života i privređivanja bio ribolov (*hal – xul – kala – „riba“*).

U metalnom (preciznije rečeno, bronzanom) dobu počinje izrada oružja, što prvim Ugrofinima donosi mogućnost dalje prostorne ekspanzije, pre svega prema istoku – ka oblasti Baltika i ka današnjoj Finskoj. Sve do ranog srednjeg veka i doseljavanja Slovena, na tim prostorima će dominirati ugrofinski etnički element.

Negde oko 1500. godine pre nove ere u životu ugrofskih naroda dolazi do suštinske kvalitativne promene – prelazi se na poljoprivredu, na ratarstvo (obrađivanje zemlje) i stočarstvo. Kako Andraš Gergelj ističe: „Taj odlučujući zaokret u načinu života ljudi dogodio se, kao što je poznato, nekoliko milenijuma ranije u Mesopotamiji, i odatle se postepeno širio, posredstvom raznih naroda, prema severu i zapadu.”⁵ Inače, na toj činjenici migracije poljoprivrednog i stočarskog načina života s juga prema severu, bazira se i potpuno pogrešna teza o navodnom sumerskom poreklu Mađara i mađarskog jezika. Razvoj stočarstva povlači za sobom preku potrebu da se stoka zaštiti, što će postepeno dovesti do raslojavanja u prvobitnim društvenim zajednicama i stvoriti najmanje tri nove „klase”: zemljoradnike, stočare i vojnički stalež.

Oko 1000. godine pre nove ere raspada se i tzv. ugarska (ugrijska) jezička zajednica i otprilike počev od te epohe možemo govoriti o prostoru koji se u istorijskoj nauci popularno naziva **Magna Hungaria**, koju su raniji istraživači smeštali u oblast srednjeg toka reke Volge. Prema danas aktuelnim hipotezama, međutim, veruje se da se prapostojbina Mađara zapravo nalazila u zapadnom Sibiru i da su odatle, zbog napada Huna⁶

---

⁵ Isto, str. 166.

⁶ Isto, str. 167.

(koji, da ne bude nikakve zabune, nemaju genetske srodnosti s Mađarima jer su turkijski narod), Mađari tek oko 400. godine naše ere prešli na teritoriju Magna Hungarije u dolini reke Volge.

Čvršće državno uređenje, koje je naposljetku i doprinelo opstanku naroda, formirano je znatno kasnije, između 400. i 500. godine nove ere, kada su se Mađari nalazili pod vlašću turkijskog naroda **Onogura**, koji se, kako beleži **Konstantin Porfirogenit**, u istočnu Evropu (pod istočnom Evropom ovde podrazumevamo teritoriju današnje Ukrajine i Rusije, a ne današnji politički pojam istočne Evrope) doselio oko 500. godine naše ere. S obzirom na viševjekovnu plemensku bliskost, Mađari su, po ugledu na Onogure, formirali svoj plemenski savez. Otuda, inače, potiče još jedna pogrešna hipoteza o turkijskom poreklu Mađara. Vladavina Onogura nad Mađarima, odnosno njihova viševjekovna arealna bliskost i savezništvo, navela je tadašnje zapadne istoričare, a kasnije i monahe-prepisivače istorijskih spisa, da Mađare nazovu **Hungarusima**. Posebno je ovde zanimljivo poreklo slova H u nazivu. Smatra se, naime, da su francuski monasi-prepisivači istorijskih spisa, zavedeni pravopisom vlastitog jezika, po „osećanju”, to jest po automatizmu, dodali to H, koje su zapravo shvatali, prema logici svog jezika, kao vrstu nemog H (koje se, dakle, ne izgovara). Međutim, naziv Mađarske u nekim evropskim jezicima (latinskom, engleskom) pokazuje da nisu svi to H shvatili kao nemo.

Vladavinu turkijskih Onogura u VII veku naše ere smenila je vladavina **Hazara**. Oni su Mađarima, to jest mađarskom plemenskom savezu, doneli nov model vladavine – dvostruku (dualnu) kneževinu. Oko 750. godine naše ere Mađari stižu u oblast **Levedije**, između Dona i Azovskog mora. Smatra se da *Legenda-predanje o poreklu Mađara* (čiji su glavni junaci Hunor i Magor)⁷ potiče odatle, s tog prostora i iz tog perioda mađarskih seoba.⁸ U tom periodu, migracije se ubrzavaju. Samo nekoliko decenija kasnije, Mađari prelaze u oblast **Etelkez (Etelköz)** između Dnjepra i Dnjestra. Oko 830. godine nove ere dolazi do razlaza s Hazarima. Sedam mađarskih plemena i tri pridružena plemena (Kabari/Habari) izabrali su zajedničkog poglavara, kneza. Za glavnog kneza izabran je **Leved (kende)**, a za drugog **Álmos/Almoš (gyula, đula)**.

---

⁷ Smatra se da je ime Magor zapravo preteča današnjeg naziva zemlje i naroda (Magor – Magyarország – magyar).

⁸ Gergely András, nav. tekst, str. 168.

Pod novim, ratobornim političkim vođstvom, Mađari kreću u ratničke pohode. Sredinom IX veka stižu do donjeg Podunavlja i do Karpatskog basena (Kárpát-medence). Godine 894. nadiru Pečenezi (u mađarskoj istoriografiji poznati pod terminom *besenyők*). Almoš predaje vlast sinu Arpadu (Árpád). Na nagovor tadašnje supersile Vizantije, Arpad 895. godine kreće u vojni pohod u Karpatski basen. On sa svojim konjanicima napada bugarska granična utvrđenja oko reke Tise.

Prema konsenzusu istoričara, dolazak Mađara u Karpatski basen i naseljavanje nove domovine – *honfoglalás* – dogodio se 896. godine. Na neki način, on je bio prinudan – izazvan (i) bekstvom od agresivnih i ekspanzivnih Pečenega. Prema legendi, sedam mađarskih vođa-poglavica – Almoš (Álmos), Eled (Előd), Ond, Kond, Taš (Tas), Huba i Tehetem (Töhötöm) – ušlo je u Karpatski basen i sklopilo krvni savez.

Kakvu su etničku i političku situaciju Mađari zatekli u Karpatskom basenu? Prekodunavljem (Dunántúl, oblast zapadno od Dunava) vlada bavarski vojvoda, na severoistoku se pak nalazi Moravska kneževina. Teritoriju Panonske nizije (Alföld) i Erdelja ili Transilvanije (Erdély) drži Bugarsko carstvo. Mađari su bili prva etnička grupa koja je čitavu teritoriju Karpatskog basena uspela da stavi pod svoju upravu. Procenjuje se da je u trenutku dolaska Mađara bilo oko pola miliona, a da je svih ostalih naroda (Slovena, Avara i dr.) bilo manje od stotinak hiljada. Prokletstvo nacionalnih istoriografija jeste u tome što često antagonizuju narode. U tom kontekstu, velika većina mađarskih istoričara u startu, praktično još od vremena doseljenja, antagonizuje Mađare i Slovene, a to ne mora nužno biti zasnovano na istorijskim činjenicama. Rokai, Đere, Pal i Kasaš u svojoj *Istoriji Mađara*, naprotiv, tvrde da su Mađari „u međusobnim sukobima slovenskih naroda, mešajući se s njima, imali ulogu tampona i amortizera. Druga, za Južne Slovene sudbonosna, ali pozitivna posledica dolaska Mađara, bila je njihova odbrana od Nemaca.”⁹

Nekoliko prvih decenija nakon naseljavanja Mađara u Karpatski basen naziva se još i **dobom lutalačkih pohoda** (*kalandozások kora*). Ti pljačkaški pohodi, vojnička pustošenja u kojima su Mađari stizali daleko na zapad Evrope, kako ističe Andraš Gergelj, nisu, međutim, nikada preduzimani naslepo, nasumice, već su najčešće bili rezultat diplomatskih savezni-

---

⁹ Peter Rokai, Zoltan Đere, Tibor Pal, Aleksandar Kasaš, *Istorija Mađara*, Clio, Beograd, 2002, str. 16.